

השלמת פרקי התפילה שאחר תפילת עמידה של שחרית

וכך נאמר בתשובת רב נטרונאי גאון:

תשובות רב נטרונאי גאון - ברודי (אופק) אורח חיים סימן לח: כשאמר חכמים (ברכות ד ע"ב) כל האומר תהלה לדוד (תהלים קמה) בכל יום מובטח לו שהוא בן עולם הבא... ומשמע אפילו פעם אחת. אלא חכמים האחרונים התקינו לישראל שבעיירות לומר בפסוקי דזמרא ובסידרא ובמנחה, שמא יפגעו בפעם או בשנים, תשתייר אחת בידם, לא מפני שחייב לאומרה שלש פעמים.

❖ **לדברי רב נטרונאי גאון, האם היוצא אחר תפילת העמידה יצטרך להשלים את אמירת 'תהלה לדוד'?**

ג. השלמת קדושה דסדרא ('ובא לציון')

בגדול חשיבותה של קדושה דסדרא, נאמר בגמרא:

תלמוד בבלי מסכת סוטה דף מט עמוד א:

עלמא אמאי קא מקיים (העולם, על מה הוא מתקיים)? אקדושה דסידרא ואיהא שמיה רבא דאגדתא.

וביאר רש"י:

רש"י שם:

אקדושה דסידרא - סדר קדושה, שלא תקנוה אלא שיהו כל ישראל עוסקין בתורה בכל יום דבר מועט, שאומר קריאתו ותרומתו, והן כעוסקין בתורה. וכיון שנוהג בכל ישראל בתלמידים ובעמי הארץ, ויש כאן שנים: קדושת השם ותלמוד התורה, חביב הוא.

יש מהגאונים שכתבו, שחובת אמירת קדושה דסדרא מוטלת על הציבור

אוצר הגאונים מסכת ברכות דף כא עמוד ב:

ושאלו מקמי רב צמח... והשיב כך... תפילה זו (קדושה דסדרא) וסדר זה נביאים הראשונים תקנוה וזקנים הקדמונים תקנוה לומר בקהל, ויחיד לא יסיג גבול הקהל, לפי שכל דבר של קדושה אינו בפחות מעשרה.

אולם, כתב ההגהות מיימוניות:

הגהות מיימוניות הלכות תפילה ונשיאת כפים פרק ז הלכה יז:

בשם רש"י מצאתי שיחיד אומרה שאינו אלא כסודר, וכן כתב רבינו דתנאי במסכת סופרים קדושה ביוצר אור ושבסדר קדושה אפילו יחיד אומר מפני שהוא כסודר, וכן הורה מורי רש"י.

הרמ"א פסק לעניין קדושה דסדרא:

הגה על שולחן ערוך אורח חיים סימן קלב סעיף א:

לענין אם היחיד אומרה, דינה כדין קדושה שביוצר (שאומרים אותה ביחיד).

ד. השלמת שיר של יום

הטור דן במועד אמירת 'שיר של יום':

טור אורח חיים סימן קלג:

ואומר השיר שהיו הלויים אומרים בבית המקדש... ולמה אומרים פטום הקטרת בבקר ובערב, והשיר בבקר בלבד? לפי שזה מצותו בבקר ובערב וזה לא היתה מצותו אלא בבקר.

אולם, בגמרא מבואר, שכיוון שראש השנה חל בתחילתו של החודש, קיים חשש שלא יבואו עדים על כך שהתקדש החודש ויום זה הוא אכן ראש השנה אלא רק לקראת סופו של היום, ובאופן זה ייגרם קלקול לשירת הלויים:

תלמוד בבלי מסכת ראש השנה דף ל עמוד ב:

הקדמה:

תפילת שחרית היא הארוכה שבתפילות. הרמח"ל מבאר ייחודיות זו שבתחילת היום השפע מתחדש, ועל כן אנו צריכים הכנה והשתדלות גדולה יותר כדי לקבל אותו. סדרי התפילה נוסכים בנו כוחות מחודשים ורעננים, ומתוך כך זוכים אנו לפעול בעוצמה ובגדלות, בכל מלאכת יומנו.

שאלה: חייל שנדרש לצאת מבית הכנסת באמצע תפילת שחרית, לאחר סיום תפילת העמידה לצורך חיוני, האם עליו להשתדל להשלים את כל חלקי התפילה שהחסיר? עד מתי רשאי להשלים?

אין לצאת באמצע תפילה עד גמר עלינו לשבח, אם לא מתוך אילוץ ושעת הדחק. במידת האפשר ישתדל לצאת לפחות לאחר קדושת 'ובא לציון'.

א. השלמת תחנון

ככלל, יש להסמך את אמירת תחנון לתפילה, כנפסק בשולחן ערוך:

שולחן ערוך אורח חיים סימן קלא סעיף א:

אין לדבר בין תפלה לנפילת אפים.

אך בדיעבד יש לאומרו אף אם שח ביניהם, כפי שפסק המשנה ברורה:

משנה ברורה על שולחן ערוך הנ"ל ס"ק ב:

מיהו אם עבר ודיבר פשיטא דצריך ליפול על פניו.

אולם, לגבי השלמתה במהלך היום כתב ערוך השולחן (וכן נפסק במשנ"ב):

ערוך השולחן אורח חיים סימן קלא סעיף יד:

והמתפללים שם (בבית האבל שאין נפילת אפים) כשילכו משם לביתם **יאמרו והוא רחום**, אבל נפילת אפים לא יאמרו בביתם **דאין זה רק מיד אחר התפילה**.

לעומת זאת, לדעת שולחן ערוך הרב, אין צריך לומר גם 'והוא רחום':

שולחן ערוך הרב אורח חיים סימן קלא סעיף ה:

ואף לאחר שיצאו מבית החתן והאבל ובאו לבתיהם, אין צריך לומר תחנון, ... והוא הדין לוהוא רחום במדינות אלו שנוהגים לומר קודם נפילת אפים בכל הימים אף על פי שאמירתו חובה.

בטעמו של דבר הסביר הילקוט יוסף:

ילקוט יוסף אורח חיים סימן קלא סעיף כב הערה כב:

ודע, שאין צריך להשלים הוידיי בביתו, כיון דוידיי ונפילת אפים הוו רשות.

ב. השלמת 'אשרי יושבי ביתך'

בגמרא במסכת ברכות נאמר:

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ד עמוד ב:

אמר רבי אלעזר אמר רבי אבינא: כל האומר תהלה לדוד בכל יום שלש פעמים - מובטח לו שהוא בן העולם הבא.

וביאר רש"י:

רש"י שם:

שלש פעמים - כנגד שלש תפלות.

אולם, העיר רבי עקיבא איגר:

גליון הש"ס שם:

בהרא"ש ליתא ג' פעמים, וכן בטור, וברוקח סימן ש"ך איתא כל האומר תהלה לדוד בכל יום מובטח לו.

ו. השלמת עלינו לשבח

בטעם אמירת 'עלינו לשבח' בסוף התפילה, כתב הלבוש:

לבוש אורח חיים סימן קלג סעיף א:

נראה לי טעמא במה שאומרים עלינו לשבח אחר כל התפלות, כדי לשבח ויתברך ולכרוז לפניו יתברך כשאומרים ואנחנו כורעים וכו', ואח"כ לצאת מבית הכנסת שהוא כמו עבד שנוטל רשות מרבו שמשותחו והולך לו.

טעם נוסף לאמירת עלינו לשבח, הביא הב"ח:

ב"ח אורח חיים סימן קלב:

כתב מה"ר יעקב פולק ז"ל על שם הרב מה"ר מנחם מלונדר"ש... ומה שנהגו לומר קודם אשר יושבי זה מפני שהוא לשון המתנה, דהוי שוהין שעה אחת קודם תפילה ולאחר תפילה היו שוהין גם כן שעה אחת, כדכתיב ישבו ישרים את פניך, לפיכך נראה שתקנו לומר עלינו לשבח.

והב"ח עצמו כתב טעם נוסף לאמירת עלינו לשבח:

ב"ח על טור אורח חיים סימן קלג אות א:

הטעם הוא לתקוע בלבבנו קודם שנפטרים לבתיהם יחוד מלכות שמים ושיחזק בלבבנו אמונה זו שיעביר הגילולים מן הארץ והאילים כרות יכרתו לתקן עולם במלכות שדי כי אז גם כי יש לכל אחד מישראל משא ומתן עם הגוים עובדי עבודה זרה וגילולים ומצליחים לא נפנה לבבנו אל האילים ולא יעלה במחשבה חס ושלום שום הרהור עבירה.

❖ חשוב האם יש נפקא מינה בין הטעמים השונים לעניין השלמת

עלינו לשבח כשיצא מבית הכנסת?

הגרי"ד סולובייצ'יק דן בטעמים שהובאו לעיל, ומסיק שעיקר אמירת עלינו לשבח הוא בבית הכנסת:

הררי קדם חלק ב סימן קט:

דיש לעיין מהו יסוד המנהג של אמירת עלינו בסוף התפילה, האם הוא דין בגמר התפילה שבכל תפילה ותפילה בסיומה אומרים עלינו, או דלמא תקנת עלינו היא לאומרו בשעה שיוצאים מבית הכנסת, והנה בב"ח באו"ח (סי' קל"ג) כתב... (הבאנו לעיל) ולפי זה נראה דעיקר חובת עלינו הוא בשעה שהוא יוצא מביה"כ... אולם יש שנוהגין לומר עלינו בשבת לאחר תפילת שחרית, ואומרים עוד פעם לאחר מוסף, ופולגתם היא במש"נ, אם עלינו הוא חלק מהתפילה א"כ בכל תפילה צריך לומר עלינו בפ"ע, וכ"כ בשערי תשובה (רלג, א) בשם האר"י, 'וצריך לומר עלינו אחר ג' תפלות היום', ומשמע דלשיטתו הוא מסדר התפילה, דאם הוי על גמר עבודתו ויציאתו מבית הכנסת וכנ"ל בשם הב"ח, אם כן דינו להאמר רק כשגומר סדר התפילה של אותה יום.

ז. הלכה למעשה

כך נכתב בספרנו תורת המחנה א נספחים עמ' 368:

- היוצא מבית הכנסת (כגון לצורך חיוני) אחר תפילת העמידה, אין צריך להשלים נפילת אפים אחר שיצא מבית הכנסת. לגבי השלמת 'והוא רחום' נחלקו הדעות, לפיכך כששעתו דחוקה רשאי להקל בכך.
- ראוי להשלים את פרק 'תהילה לדוד' וכן את קדושה דסדרא ('ובא לציון', ויאמר את פסוקי הקדושה בטעמים). אולם כששעתו דחוקה, רשאי להימנע מכך.
- יש להשתדל לומר 'שיר של יום' לפני תפילת מנחה, ובדיעבד נכון להשלים זאת עד השקיעה. ניתן להשלים אמירת פיתום הקטורת של שחרית גם אחר שהתפלל מנחה.
- טוב לומר 'עלינו לשבח' בסמוך לצאת מבית הכנסת, אף כשיוצא לפני סיום התפילה. במידה ולא עלה הדבר בידו, יאמר 'עלינו לשבח' כשמסיים להשלים את סדרי התפילה.

מה קלוקל קלקלו הלוים בשיר? הכא תרגימו: שלא אמרו שירה כל עיקר.

רבי זירא אמר: שאמרו שירה של חול עם תמיד של בין הערבים.

מתוך כך הקשה הפרישה על הטור:

פרישה אורח חיים סימן קלג אות ט:

הרי לפניך, שגם בתמיד של בין הערבים היו אומרים השיר כמו בתמיד של שחר!

למעשה, נחלקו הפוסקים, האם הנוהגים להימנע מאמירת 'שיר של יום' בשחרית של ט' באב, ישלימו את אמירתו בתפילת מנחה:

שו"ת מהרי"ל דיסקין קונטרס אחרון סימן ה אות עא:

דלומר במנחה לאו רגילות בינה, ומי ימר שיש לו תשלומין, ורק בזמן תמיד שאז הלוים עומדים בשיר ונהגו לאמרו, ומנ"ל בתמיד של בין הערבים.

אולם, בקיצור שולחן ערוך כתב:

קיצור שולחן ערוך לרב גאנצפריד סימן ככד סעיף יט:

במנחה מניחין טלית ותפילין בברכות ואומרים שיר של יום ושאר הדברים שחסרו בשחרית.

מדברי המגן אברהם משמע, שניתן לומר 'שיר של יום' עד שיתפלל תפילת מנחה:

מגן אברהם סימן קלב ס"ק ד:

וז"ל הגהות מימוניות פ"ג מתפלה: דשיר שעל הקרבן היו אומרים בעוד היום גדול שאין אומרים שירה אחר תמיד של בין הערבים אף על גב דאכתי יום גדול הוא דאיכא בתריה קטורת ונרות עכ"ל, אם כן יש לומר דהכי נמי כיון שנגמרה תפילת המנחה הווי ליה כאלו כבר הקריבו התמיד, ואין אומרים שיר אחריה... אבל בשחר היה מותר לומר אחריה דעדיין זמן שירה הוא כל היום.

ה. השלמת פיתום הקטורת

כתב הבית יוסף:

בית יוסף אורח חיים סימן קלג:

כתב רבינו הגדול מהר"י אבוהב ז"ל שאין לומר פיתום הקטורת אלא מתוך הכתב שמא יחסר אחד מהסמנים ויהא חייב מיתה בקריאה כמו בהקטרה... ואני אומר אם הלכה נקבל אבל אם לדין יש תשובה... איכא למימר דהיינו דוקא כשהוא מקטיר ממש אבל כשחיסר בקריאה מהי תיתי לן? ועוד שכבר הוכחתי לעיל דהא דאם חיסר מסמניה חייב דוקא במחסר אחד מי"א סמנים הוא, ודבר קל הוא לזהר שלא יחסר שום אחד מהם בקריאתו, וא"כ לא היה להם בשום מקום לימנע מלאמרו מפני טעם זה.

אולם, הרמ"א פסק:

שולחן ערוך אורח חיים סימן קלב סעיף ב:

ויש שכתבו לזהר לומר פיתום הקטורת מתוך הכתב, ולא בעל פה, משום שהאמירה במקום ההקטרה וחיישין שמא ידלג אחד מסממנים, ואמרינן שהוא חייב מיתה אם חסר אחת מסממניה; ולכן נהגו שלא לאמרו בחול, שממחרין למלאכתו וחיישין שמא ידלג.

על פי סברא זו כתב הגר"ש גורן לגבי חיילים הממהרים לעשייתם הצבאית החיונית:

שו"ת משיב מלחמה ב סימן קכח:

ואל יאמר אין כאלוקינו וכו' כי אסרו מלאומרה בעת שממהרים, פן ידלג על סממני הקטורת.

❖ חשוב, האם דעת הגר"ש גורן עולה בקנה אחד עם דברי הבית

יוסף או שמא זה רק לדעת הרמ"א?

'והגית בו' - דפי מקורות בהלכה צבאית ללימוד עצמי לחיילי צה"ל. יוצא לאור ע"י הרבנות הצבאית הראשית - ענף ההלכה - בית המדרש להלכה צבאית. מערכת: סא"ל הרב אודי שורץ רע"ן הלכה, רס"ן הרב עז קאפח רמ"ד הלכה, סרן הרב דודי גרינפלד מפקד בית המדרש, אע"צ הרב חנניה שפרן, כתיבה ועריכה: רב"ט ר' נועם שאול.

הקו הפתוח: 052-9414414. נשמח לשאלות ולתגובות: bmlhalacha@gmail.com לקבוצת ההלכה יומית לחיילים בוואצאפ וקבלת דפי 'והגית בו' (קבוצה שקטה), סרקו את הקוד:

